

O rozmanitosti věcí (První český překlad dopisů, které si v létě roku 1675 a 1676 vyměnili B. Spinoza a Ehrenfried Walther von Tschirnhausen)

*About the diversity of things. (The first czech translations of letters, which were
changed between B. Spinoza and Ehrenfried Walther von Tschirnhausen in summer
of 1675 and 1676.)*

Martin Hemelík¹

Abstrakt: V rámci této stati jsou publikovány první české překlady dopisů, které si v létě roku 1675 a 1676 vyměnili B. Spinoza a Ehrenfried Walther von Tschirnhausen. Obsahem dopisů jsou Spinozovy odpovědi a vysvětlení některých otázek, které v souvislosti s atributy Boha a původem rozmanitosti věcí kladl filosofovi německý učenec.

Klíčová slova: Spinoza, Ehrenfried Walther von Tschirnhausen, dopisy, rozmanitost věcí, atributy Boha.

Abstract: In the frame of this paper are published the first czech translations of letters, which were changed between B. Spinoza and Ehrenfried Walther von Tschirnhausen in summer of 1675 and 1676. The content of letters are Spinoza's answers and explications of some questions, which German learned man propounded to philosopher in the connection with the attributes of God and the origin of diversity of things.

Keywords: Spinoza, Ehrenfried Walther von Tschirnhausen, letters, diversity of things, attributes of God.

---

¹ Ústav cizích jazyků, III. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Ruská 87, 100 00 Praha 10, martin.hemelik@lf3.cuni.cz

Pár slov na úvod

Mezi dopisy, které byly publikovány ve Spinozových *Opera Posthuma* (či *Nagelate Schriften*), se nachází celkem deset dopisů, které si mezi sebou vyměnili holandský filosof a německý učenec Walther Ehrenfried von Tschirnhausen. Celkem šest dopisů z této kolekce přeložil a publikoval J. Hrůša ve svém výboru ze spinozovské korespondence.² Zbylé čtyři dopisy zůstaly nepřeloženy. V rámci svého úsilí o dokončení překladu dosud nepřeložené spinozovské korespondence předkládám čtenářské veřejnosti první české překlady oněch čtyř dopisů, které J. Hrůša do svého výboru nezařadil.

Nejprve snad několik málo informací o adresátu Spinozových dopisů.³ Mezi těmi, kteří sice nebyli původem Nizozemci, ale jinak považovali Spinozovu vlast za svůj přechodný domov, byl filosofu nejbližší osobně a názorově **Ehrenfried Walther hrabě von Tschirnhausen** (1651-1708). Narodil se jako šlechtický syn v Kieslingswalde v Německu. (V roce 1945 bylo město nazváno Slawnikowice, protože se nacházelo podle nového uspořádání v západním Polsku). Přišel do provincie Holland jako sedmnáctiletý student, aby na univerzitě v Leidenu studoval práva, matematiku, filozofii, fyziku a medicínu. Zde také na právnické fakultě dne 8. června 1669 absolvoval. V Nizozemí pobýval pouze do roku 1675, pak se vydal na cesty po evropských metropolích, kde se seznamoval jak s různými vědeckými a učenecými osobnostmi, tak také s nejnovějšími poznatky z různých oborů lidského vědění. (Zejména ho zajímaly problémy matematické, fyzikální, optické, chemické aj.) V roce 1679 se vrátil do svého rodného města. Později absolvoval několik dalších zahraničních cest. Mimo jiné se vždy rád vracel do Nizozemí a udržoval četné přátelské a osobní kontakty s nizozemskými učiteli.⁴

Osobní setkání se Spinozou mu zprostředkovali už v roce 1674 G. Schuller a P. van Gent. Pro Tschirnhausena bylo toto setkání velice významné, protože se spinozovská filosofie pro něj ukázala být nesmírně důležitá a výrazně inspirativní. S filosofem vedl četné diskuse (některé byly osobní, ale jinak se odehrávaly především v korespondenci) o výsostných tématech – atributy Boha, původ rozmanitosti věcí, svoboda vůle, lidská motivace, zákony pohybu apod.⁵ Kromě toho je třeba také připomenout, že učený hrabě zprostředkoval též kontakt B. Spinozy s filosofem Leibnizem.⁶

Při svých následně navazovaných kontaktech s mnoha učenými muži tehdejší Evropy (cestoval po Francii, Anglii, Itálii, osobně se setkal s Ch. Huygensem, R. Boylem, H. Oldenburgem, N. Malebranchem, Borellim, J. Collinsem, J. Wallisem, D. Papinem a I. Newtonem) vystupoval v zásadě jako stoupenec spinozismu, i když ne vždy tak činil zcela veřejně. I po Spinozově smrti udržoval vztahy s holandskými přáteli z okruhu stoupenců spinozismu.

Ve svém hlavním filosoficko-vědeckém pojednání *Medicina Mentis et Corporis sive Artis inveniendi praecepta generalia* (1687) koncipoval teorii poznání a etickou teorii, jež

---

² Viz B. Spinoza: *Listy*, přel. J. Hrůša, v: *Benedikta de Spinozy Spisy filosofické II, Filosofická bibliotéka, řada II, čís. 8, ČAVU Praha 1932, str. 178-180, 184, 248-251, 271-273 a 275.*

³ *Následující pasáže jsou založeny na obsahu některých částí mé spinozovské monografie. Viz Hemelík, M.: Baruch Benedictus Spinoza (1632-1677). Doba, život a myšlenky novověkého filosofa., Filosofia, Praha 2006, zejména str. 277 a násl.*

⁴ *K této nesmírně zajímavé postavě viz například: Wurtz, J.-P.: Un disciple hérétique de Spinoza: Ehrenfried Walther von Tschirnhaus, v: Cahiers Spinoza, Numéro 6, 1991, str. 111-144.*

⁵ *Viz Spinoza Opera. Im Auftrag der Heidelberger Akademie der Wissenschaften herausgegeben C. Gebhardt. Bd. IV, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1923-1925, str. 331-335.*

⁶ *Viz Röd, W.: Novověká filosofie II, Oikumené, Praha 2004, str. 140 a násl.*

vykazovaly mnohé paralely se Spinozovou filosofií. Vездеjší lidské snažení má být zaměřeno k „blaženému životu“ (*vita beata*), který bude dosažitelný skrze poznání opřené o přísná kritéria všeobecné platnosti. Jeho základy musí vykazovat charakter axiomů.⁷

Vědecké renomé učeného a zcestovalého hraběte bylo značné⁸ a jeho záběr obdivuhodný. Kromě výrazných zásahů do rozvoje matematiky a experimentální přírodovědy byl také jedním ze spoluobjevitelů později proslulé výroby porcelánu.⁹ Nedlouho po tom, co se mu podařilo vyrobit první výrobky z neglazovaného porcelánu (Jeho netavitelné složka byla kaolinová hlína z Colditz, a jeho tavné přísady byly alabastr a síran vápenatý.), umírá na úpalici.

Ve vztahu k výše uvedenému je zřejmé, že dopisy, které si mezi sebou oba učené muži vyměnili (tj. kolekce všech deseti dopisů uveřejněných v *Opera Posthuma*), představují velice zajímavý zdroj informací o učených diskusích a myšlenkové atmosféře druhé poloviny 17. století v učené Evropě.

Základní informace o dopisech

První české překlady dopisů, které si mezi sebou vyměnili B. Spinoza a hrabě Tschirnhausen v letních měsících let 1675 a 1676, byly pořízeny z latinského znění publikovaného v Gebhardtově edici Spinozových děl¹⁰ s přihlédnutím k německému a ruskému překladu.¹¹

Originály dopisů se nedochovaly. Jejich latinské znění je převzato z vydání Spinozových *Opera Posthuma*. V nich byl dopis č. LXV publikován pod číslem LXVII, dopis č. LXVI pod číslem LXVIII, dopis č. LXXXII pod číslem LXXI a dopis č. LXXXIII pod číslem LXXII. Holandské znění dopisů bylo uveřejněno v holandské verzi Spinozových posmrtných děl *Nagelate Schriften*.

Seznam použitých zdrojů

Spinoza Opera. Im Auftrag der Heidelberger Akademie der Wissenschaften herausgegeben C. Gebhardt., Bd. I-IV, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1923-1925.

Der Briefwechsel des Spinoza im Urtexte, herausgegeben H. Ginsberg, E. Koschny, Leipzig 1876.

Spinozas Briefwechsel, ed. J. Stern, Reclam, Leipzig 1904.

Бенедикт Спиноза Избранные произведения, I-II, Moskva 1957.

Hemelík, M.: Baruch Benedictus Spinoza (1632-1677). Doba, život a myšlenky novověkého filosofa., Filosofia, Praha 2006.

Röd, W.: Novověká filosofie II, Oikumené, Praha 2004

---

⁷ Röd, W.: cit. dílo, str. 140 a násl.

⁸ Jistě k tomu přispělo také to, že jeho hlavní pojednání *Medicina Mentis et Corporis* později významně ovlivnilo významného německého akademického filosofa 18. Století Christiana Wolffa, který s učeným šlechticem navázal i osobní styky. (Röd, W.: cit. dílo, str. 303)

⁹ Röd, W.: cit. dílo, str. 140.

¹⁰ Viz Spinoza Opera. Im Auftrag der Heidelberger Akademie der Wissenschaften herausgegeben C. Gebhardt. Bd. IV, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1923-1925, str. 279-280 a 333-335.

¹¹ Viz Бенедикт Спиноза: Избранные произведения, II, Moskva 1957, str. 604-606 a 648-650; Spinozas Briefwechsel, ed. J. Stern, Reclam, Leipzig 1904, str. 239-240 a 283-285.

Epistola LXV.

Acutissimo, ac Doctissimo Philosopho,
B. d. S.

Ehrenfr. Walth. De Tschirnhaus.

Vir Clarissimeⁱ,

Abs te peto Demonstrationem ejus, quod dicis; nempe quod anima non possit plura attributa Dei, quam Extensionem, & Cogitationem percipere. Quod quidem licet evidentem videam, contrarium tamen ex Schol. Prop. 7. part. Ethicesⁱⁱ posse deduci, mihi videtur, forte non aliam ob causam, quam quia sensum hujus Scholii non satis recte percipio. Constitui ergo, haec qua ratione deducam, exponere, te, Vir Cl.ⁱⁱⁱ obnixè rogans, ut mihi velis, ubicunque sensum tuum non recte assequor, solita tua humanitate succurrere. Ea autem sic sese habent. Quod, licet inde colligam, mundum ubique unicum esse, id tamen exinde non minus quoque clarum est, eum ipsum infinitis modis expressum; ac proinde unamquamque rem singularem infinitis modis expressam esse. Unde videtur sequi, quod Modificatio illa, quae Mentem meam constituit; ac Modificatio illa, quae Corpus meum exprimit, licet una, & eadem sit Modificatio, ea tamen infinitis modis sit expressa, uno modo per Cogitationem, altero per Extensionem, tertio per attributum Dei mihi incognitum, atque sic porro in infinitum, quia infinita dantur Attributa Dei, & Ordo, & Connexio Modificationum videtur esse eadem in omnibus. Hinc jam Quaestio oritur, quare Mens, quae certam Modificationem repraesentat, & quae eadem Modificatio non solum Extensione, sed infinitis aliis modis est expressa; quare, inquam, tantum Modificationem illam per Extensionem expressam, hoc est, Corpus humanum, & nullam aliam expressionem per alia attributa percipiat. Sed tempus mihi non permittit, ut ea prolixius prosequar, forte haec dubia omnia crebrioribus Meditationibus eximentur.

Londini, 12. August. 1675

List LXV.

Nejbystřejšímu a nejučenějšímu filosofu
B. d. S.

Ehrenfried Walther von Tschirnhausen

Veleslavný muži,

Prosím tě o důkaz toho, co říkáš, totiž že duše nemůže pojmát jiné atributy Boha než rozlehlost a myšlení. Ačkoli to nahlížím jako zřejmé, přesto se mi zdá, že z poznámky k 7. tvrzení II. knihy *Etiky* může být vyvozen závěr přímo opačný. Je možné, že se mi to zdá pouze proto, že jsem ne úplně správně pochopil smysl oné poznámky. Rozhodl jsem se tedy, slavný muži, vyložit ti ty důvody, které mne k takovému závěru vedou, a pokorně tě poprosit, abys mi pomohl s dobrotou tobě vlastní všude tam, kde jsem tvé myšlenky nesprávně pochopil. Ty důvody spočívají v následujícím. Byť z dané poznámky usuzuji, že v každém případě existuje jen jeden svět, tak z té poznámky ne méně jasně plyne, že je vyjadřován nekonečně mnoha způsoby; a proto i jakákoli jednotlivá věc je vyjadřována nekonečně mnoha způsoby. Zdá se, že z toho plyne, že i když se ona modifikace, která tvoří mou mysl, a ona modifikace, která vyjadřuje mé tělo, jeví jednou a toutéž modifikací, přesto je vyjadřována nekonečně mnoha způsoby: jednou skrze myšlení, podruhé skrze rozlehlost, potřetí atributem Boha, který ještě neznám atd. až do nekonečna, protože existuje nekonečně mnoho atributů Boha a řád a spojitost modifikací zdá se ve všech věcech jedna a tatáž. Tady vzniká otázka: proč mysl, která reprezentuje určitou modifikaci a která je vyjadřována nejen rozlehlostí, ale i nekonečně mnoha jinými způsoby, proč, říkám, mysl pojímá onu modifikaci pouze jako vyjádřenu skrze rozlehlost, tj. lidské tělo a nepojímá nějaké jiné vyjádření skrze jiné atributy. Ale čas mi nedovoluje promyslet toto všechno dostatečně. Je možné, že všechny tyto pochybnosti budou častějším přemýšlením odstraněny.

Londýn, 12. srpna 1675.

Epistola LXVI.

Nobilissimo, ac Doctissimo Viro,
Ehrenfr. Walth. De Tschirnhaus.
B. d. S.

Responsio ad praecedentem.

Nobilissime Vir^{iv},
Caeterum, ad tuam Objectionem ut respondeam, dico, quod quamvis unaquaeque res infinitis modis expressa sit in infinito Dei intellectu, illae tamen infinitae ideae, quibus exprimitur, unam eandemque rei singularis Mentem constituere nequeunt; sed infinitas: quandoquidem unaquaeque harum infinitarum idearum nullam connexionem cum invicem habent, ut in eodem Scholio Propositionis 7. Part. 2. Ethic. explicui, & ex Prop. 10. Part. I.^v patet. Ad haec si aliquantulum attendas, nihil difficultatis superesse videbis, &c.

Hagae 18 August. 1675

List LXVI.

Veleslavnému a veleučenému muži
Ehrenfriedovi Waltherovi von Tschirnhausen
Od B. d. S.

Odpověď na předcházející (dopis).

Veleslavný muži,
Ostatně abych odpověděl na tvou námitku, říkám, že i když je každá věc vyjádřena nekonečnými způsoby v nekonečné Boží chápavosti, přece ony nekonečné ideje, kterými je vyjádřena, nemohou konstituovat jednu a tutéž mysl jedinečné věci, nýbrž nekonečné (množství myslí), protože každá jednotlivá (mysl) nemá s těmi nekonečnými idejemi navzájem žádnou spojitost, jak jsem vyložil v oné poznámce k 7. tvrzení II. knihy Etiky a jak je zjevné z 10. tvrzení I. knihy. Pokud k tomu maličko upřeš pozornost, uvidíš, že na tom není nic obtížného, atd.

Haag, 18. srpna 1675

Epistola LXXXII.

Acutissimo, Doctissimoque Philosopho,

B. d. S.

Ehrenfr. Walth. De Tschirnhaus.

Doctissime Vir^{vi},

Velim, ut hac in re mihi gratificeris, indicando, qui ex conceptu Extensionis secundum tuas meditationes varietas rerum a priori possit ostendi, quandoquidem feministi opinionis Cartesii, in qua Cartesius statuit, se eam ex Extensione nullo alio modo deducere posse, quam supponendo motu a Deo excitato hoc effectum fuisse in Extensione: deducit ergo juxta meam opinionem corporum existentiam non ex quiescente materia, nisi forte suppositionem motoris Dei pro nihilo habere; quandoquidem, qui illud ex essentia Dei a priori necessario sequi debeat, abs te non sit ostensum; id quod Cartesius ostensurus captum humanum superare credebat. Quare a te hanc rem requiro, sciens bene, te alias cogitationes habere, nisi alia sontica subsit forte causa, quare illud hactenus manifestum facere nolueris; & si hoc, de quo non dubito, non opus fuisset, non tale quid obscure indicares^{vii}. Sed certo tibi persuasum habeas, quod sive candide mihi aliquid indices, sive celes, meus tamen erga te affectus^{viii} immutatus maneat.

Rationes tamen, cur illud specialiter desideriem, hae sunt, quod in Mathematicis semper observarim, quod nos ex quavis re in se considerata, hoc est, ex definitione cujusque rei, unicam saltem proprietatem deducere valeamus; quod si autem plures proprietates desideremus, necesse esse, ut rem definitam ad alia referamus: tunc siquidem ex conjunctione definitionum harum rerum novae proprietates resultant. Ex. gr. Si circuli peripheriam considerem solam, nihil aliud concludere potero, quam quod ubique sibi similis, sive uniformis existat, qua quidem proprietate ab omnibus aliis curvis essentialiter differt, nec ullas alias unquam potero deducere. Verum si ad alia referam, nimirum ad radios ex centro deductos, ad duas lineas sese interfecantes, aut plures quoque, plures

List LXXXII.

Nejbystřejšímu a nejučenějšímu filosofu

B. d. S.

Od Ehrenfrieda Walthera von Tschirnhausen

Veleučenímu muži,

Rád bych, abys mi laskavě ukázal, jak lze podle tvého názoru z pojmu rozlehlosti apriori dokázat různost věcí. Vzpomněl jsi názory Descartesovy, ve kterých tvrdí, že nemůže z rozlehlosti vyvodit (různost věcí) žádným jiným způsobem než za předpokladu pohybu vyvolaného Bohem, jehož výsledkem by byla (rozmanitost věcí) v rozlehlosti. Nevyvozuje tedy podle mého názoru existenci těles z matérie spočívající v klidu, jestliže se nepřijme právě předpoklad božského hybatele. Nicméně jak tento (předpoklad) má apriori nutně plynout z esence Boha, jsi neukázal. Descartes věřil, že to zjevně přesahuje lidské chápání. Proto tě žádám o tuto věc, dobře věda, že zastáváš jiné názory – jestli tedy neexistuje náhodou nějaká jiná příčina, proč jsi je dosud nechtěl zveřejnit. Nepochybuji, že bys je neskrýval, kdyby toho nebylo třeba. V každém případě věř, že nezávisle na tom, zda mi to ukážeš, anebo to přede mnou skryješ, můj vztah k tobě zůstane nezměněn.

Důvody, proč bych to tak rád znal, jsou následující: vždy jsem v matematice pozoroval, že z jakékoli věci uvažované sama o sobě, tj. z definice každé věci, můžeme vyvodit jen jednu (její) vlastnost. Chceme-li však získat více vlastností, je nutné, abychom vztáhli definovanou věc k jiným (věcem). Pouze tehdy ze spojení definic těchto věcí vyplývají nové vlastnosti. Tak například jestliže uvažuji okraj kruhu (kružnici), nic jiného nebudu schopn vyvodit, než že je všude sobě podobný neboli existuje jednotvárně a že se v této své vlastnosti esenciálně liší od všech jiných křivek. Nic jiného nebudu schopn vyvodit. Jestliže ale ho vztáhnou k jiným (věcem), totiž k poloměrům vycházejícím ze středu, či ke dvěma přímkám vzájemně se v kruhu protínajícím, tak mohu odvodit také mnoho jiných vlastností. To vše nějakým způsobem protiřečí 16. tvrzení Etiky, které je zvláště

utique hinc proprietates deducere valebo; quae quidem aliquo modo videntur adversare Prop. 16. Ethics, quae praecipua fere est I lib. tui Tractatus: In qua tanquam notum assumitur, posse ex data cujuscunque rei definitione plures proprietates deduci, quod mihi videtur impossibili, si non ad alia referamus rem definitam; & quod porro effecit, ut non possim videre, qua ratione ex Attributo aliquo solo considerato, ex. gr. Extensione infinita corporum varietas^{ix} exurgere possit; vel si existimas hoc quoque non posse concludi ex unico solo considerato; sed omnibus simul sumptis, vellem hoc edoceri abs te, & qua ratione hoc concipiendum foret. Vale &c.

Parisiis^x, 23. Jun. 1676

závažné v I. knize tvého traktátu. V tomto tvrzení se přijímá za zřejmé, že z dané definice každé věci může být vyvozeno mnoho vlastností, což se mi jeví jako nemožné, pokud definovanou věc nevztáhneme k jiným. Proto nejsem dále schopen vidět, jakým způsobem může z nějakého atributu uvažovaného o sobě, například rozlehlosti, povstat nekonečná rozmanitost těles. Jestliže také ty sám tvrdíš, že to nemůže být vyvozeno z úvahy o jednom (atributu) uvažovaném o sobě, ale pouze ze všech atributů uvažovaných zároveň, tak bych si přál, abys mi osvětlil, jaké úvahy to vyžaduje. Buď zdrav atd.

Paříž 23. června 1676

Epistola LXXXIII.

Nobilissimo, atque Doctissimo Viro,

Ehrenfr. Walth. De Tschirnhaus.

B. d. S.

Responsio ad Praecedentem.

Nobilissime Vir^{xi},

Quod petis, an ex solo Extensionis conceptu rerum varietas a priori possit demonstrari, credo me jam satis clare ostendisse, id impossibili esse; ideoque materiam a Cartesio male definiri per Extensionem; sed eam necessario debere explicari per attributum, quod aeternam, & infinitam essentiam exprimat. Sed de his forsitan aliquando, si vita suppetit^{xii}, clarius tecum agam. Nam huc usque nihil de his ordine disponere mihi licuit. Quod autem addis, nos ex definitione cujusque rei, in se consideratae, unicam tantum proprietatem deducere valere, locum forsitan habet in rebus simplicissimis, vel entibus rationis, (ad quae figuras etiam refero) at non in realibus. Nam ex hoc solo, quod Deum definitio esse Ens ad cujus essentiam pertinet existentia, plures ejus proprietates concludo: nempe quod necessario existit, quod sit unicus, immutabilis, infinitum, &c. & ad hunc modum plura alia exempla adferre possem, quae impraesentiarum omitto. Denique rogo, ut inquires, an Tractatus D. Huet^{xiii}, (nempe contra Tractatum Theologico-Politicum^{xiv}) de quo antea scripsisti, lucem jam viderit, & an mihi exemplar transmittere poteris, deinde an jam noveris, quatenus ea sint, quae de Refractione noviter inventa sint.^{xv} Hisce vale, Nobilissime Vir, & amare perge, &c.^{xvi}

Hagae Com. 15 Julii 1676
(d'Vwe B. d. S.)

List LXXXIII.

Vysoce vznešenému a učenému muži

Ehrenfriedovi Waltherovi von Tschirnhausen

Od B. d. S.

Odpověď na předchozí (dopis).

Vysoce vznešený muži,

Co se týká toho, nač se mne tážeš, totiž zda je možné dokázat rozmanitost věcí z pouhého pojmu rozlehlosti, věřím, že jsem již jasně ukázal, že to možné není a že proto je matérie Descartesem špatně definována skrze rozlehlost. (Matérie) musí být nutně definována atributem, který vyjadřuje věčnou a nekonečnou esenci. Ale o tom možná někdy, budu-li živ, s tebou pohovořím jasnějším způsobem. Dosud jsem neměl možnost nic o tom náležitým způsobem uspořádat.

Dodáváš-li, že z definice každé věci uvažované o sobě můžeme vyvodit pouze jedinou vlastnost, tak to snad může platit o nejjednodušších věcech, neboli rozumových jsoucnech (ke kterým vztahují i tvary), avšak ne o reálných věcech. Neboť pouze z toho, že Boha definuji jako jsoucno, k jehož esenci náleží existence, mohu vyvodit mnoho jeho vlastností; totiž že existuje nutně, že je jediný, neměnný, nekonečný atd. Mohl bych přivést k pozornosti ještě mnohé jiné příklady, ale teď to opouštím.

Zatím tě prosím, abys zjistil, zda spatřil světlo světa traktát pana Hueta (namířený proti Traktátu theologicko-politickému), o kterém jsi mi psal, a zda bys mi mohl poslat (jeden) exemplář a dále jsou-li ti známy nové objevy týkající se lomu paprsků. Ozvi se a buď zdrav, vznešený muži, a nepřestávej milovat atd.

Haag, 15. července 1676

Poznámky dle Gebhardtova vydání spolu s citacemi z příslušných míst českého překladu Spinozovy Etiky (Spinoza, B.: Etika, přel. K. Hubka, Praha 1977) :

ⁱ V *Nagelate Schriften* je oslovení „Myn Heer“.

ⁱⁱ 7. tvrzení II. knihy *Etiky*: „Uspořádání a vzájemná souvislost idejí je totožná s uspořádáním a vzájemnou souvislostí věcí“. Poznámka k tomuto tvrzení: „... Cokoli může nekonečný rozum postihnout jako něco, co vytváří esenci substance, to vše náleží pouze k jedné substanci, a tudíž substance myslící a substance rozlehlá jsou jednou a toutéž substancí, která je chápána jak ve smyslu prvního, tak i ve smyslu druhého atributu. Tak i modus rozlehlosti a idea tohoto modu jsou toutéž věcí vyjádřenou dvěma způsoby. Zdá se, že tohoto stavu věcí si byli mlhavě vědomi i někteří Hebrejové, kteří zastávali názor, že Bůh, rozum Boha a věci tímto rozumem chápané jsou jedno a totéž. Například kruh existující v přírodě a idea existujícího kruhu, jež je rovněž v Bohu, jsou jedna a tatáž věc explikovaná různými atributy. Ať tedy chápeme přírodu pod atributem rozlehlosti, nebo pod atributem myšlení, nebo pod jakýmkoli jiným atributem, nalezneme jediné a stále totéž uspořádání neboli jedinou a stále tutéž spojitost příčin, tj. stále jeden a týž sled věcí. K tvrzení, že Bůh je příčinou ideje například kruhu jen potud, pokud je věcí myslící, a samotného kruhu jen potud, pokud je věcí rozlehlou, jsem neměl žádné jiné důvody než ty, že formální bytí ideje kruhu může být postihnuto jen z jiného modu myšlení, a tento opět z jiného atd. do nekonečna. Takže pokud jsou věci chápány jako mody myšlení, musíme explikovat uspořádání celé přírody neboli spojitost všech příčin pouze z atributu myšlení. Pokud jsou chápány jako mody rozlehlosti, musí být i uspořádání celé přírody explikováno pouze z atributu rozlehlosti. Totéž platí i o jiných attributech. A proto je Bůh, pokud jej chápeme s nekonečným počtem atributů, opravdovou příčinou všech věcí, jak jsou v něm. V tuto chvíli nedovedu podat jasnější vysvětlení.“

ⁱⁱⁱ V *Nagelate Schriften* toto oslovení schází.

^{iv} V *Nagelate Schriften* je oslovení „Myn Heer“.

^v 10. tvrzení I. knihy *Etiky* zní: „Každý atribut jedné a téže substance musí být chápán ze sebe sama.“

^{vi} V *Nagelate Schriften* je oslovení „Myn Heer“.

^{vii} V edici *Opera Posthuma* je znění „...tale quid obscure indicares...“ V *Nagelate Schriften* je formulace logicky správnější „...gy zoud niets zodanig duisterlijk aanwijzen...“ Proto bylo do latiského znění doplněno „non“.

^{viii} V *Nagelate Schriften* je na okraji textu vytištěno „Effectus“.

^{ix} V *Nagelate Schriften* je správnější a přesnější formulace: „... uit d'uitgestrektheit (*Extensio*), een oneindige verscheidenheit (*Varietas infinita*)“. C. Gebhardt to považuje za bezpochybné zlepšení.

^x V *Nagelate Schriften* chybí „Vale“ a „Parisiis“.

^{xi} V *Nagelate Schriften* je oslovení „Myn Heer“.

^{xii} V *Nagelate Schriften* stojí: „... zo wy in 't leven blizen“. Sedm měsíců po napsání tohoto listu Spinoza umírá (21. února 1677).

^{xiii} Daniel Huet (1630-1721) – francouzský teolog a filolog, vydavatel děl antických autorů. Spis, který má Spinoza na mysli („*O souhlasu rozumu a víry*“), byl vydán až v roce 1690. Jeho obsahem je vskutku kritika a polemika se Spinozovým dílem *Theologicko-politický traktát*.

^{xiv} V *Opera Posthuma* je uvedeno „*Theologo-Politicum*“.

^{xv} Spinoza zmiňuje zřejmě objevy v optice, zejména v lomu a dvojlomu paprsků, které souvisí s pracemi I. Newtona, Bartolina a jiných fyziků.

^{xvi} V *Nagelate Schriften* je uvedeno pouze „*Vaar wel, enz.*“